

INSTITUTIE EN INSPIRATIE. Over het geestelijk gehalte van de kerk.

1. Inleiding

Beste mensen in Gouda. Graag wil ik met jullie nadenken over de kerk. Niet zozeer over het instituut-kerk, als wel over *wát* haar beweegt, *wié* haar beweegt en *hóe* mensen in en búiten de kerk bewegen en geïnspireerd kunnen worden.

Tussen institutie en inspiratie ligt een enorme spanning. Het is de spanning tussen kerk en geest, tussen leer en leven, tussen moeten en mogen, tussen dwingen en nodigen, tussen kerkbank en kansel, tussen het o zo zeker weten van vroeger en de twijfel van nu die maar niet weg wil. Het is heel vaak de spanning tussen ouders en kinderen; tussen ouders die nog iets met de kerk hebben en jongeren die best willen maar niet meer kunnen.

Ik moet u zeggen, ik voel die spanning eigenlijk permanent in mijn eigen lijf. Ik ga voor de inspiratie, maar ik heb vaak moeite met het instituut. De stijfheid en de traagheid, het logge en het saaie, de strakke kaken ... en de vreugde, waar is zij? Ik houd van de kerk, maar niet vanwege de kerk. Ik houd van de kerk omdat ze een schat mag doorgeven, omdat ze iemand mag bemiddelen die de kerk voedt en haar godzijdank tegelijk overstijgt.

2. Solidair met de zoekers

Als we vanavond gaan nadenken over het geestelijk gehalte van de kerk moeten we denk ik heel reëel beginnen en constateren dat velen, héél velen in onze dagen dit gehalte, dit geestelijke niet meer herkennen, laat staan erkennen. De kerk is 'uit'. Ze is een minderheid geworden. Dat ze een minderheid is, dat is niet zo erg, nú kan ze haar kracht bewijzen zou je zeggen. Nee, wat erger is dat ze door velen irrelevant geworden is. Relevantie-verlies heet dat. De kerk lijdt aan relevantie-verlies. De grote woorden, de heilige begrippen, de kerkelijke rituelen, de mooie preken en noem maar op; 'het raakt me niet meer' zei laatst iemand tegen me. Die het zei, is een van de vele iemands, niet een iemand ver weg, maar iemand in uw eigen huis, in uw eigen familie, en nog dichterbij, degene die dat zei zit ook in onszelf. We luisteren nog even verder naar die kerkverlaters, het zijn zaken die ook in mijn hart knagen:

'Ze vertellen ook wel dat ze recalcitrant waren en gemakzuchtig misschien, of 'het' gewoon niet meer konden. 'Het?' Ja, je weet wel: God, geloof, religie en kerk, mens, wereld, al die dingen dus. Na verloop van jaren kwamen er nog andere redenen bij, zaken die alleen door het hart gekend worden. Ze hadden te maken met ingrijpende gebeurtenissen, met relaties, met de gang van de wereld en met de zoektocht van de ziel. Over die hartszaken en hun zielenleven zouden ze nu best eens willen praten. Of over hun kinderen, dat ze vinden dat ze die misschien te weinig bagage hebben meegegeven. En dat ze daar wel eens wakker van liggen, omdat die geestelijke bagage zo broodnodig is in een tijd als de onze waar alles zo wankelt en waar van jonge mensen zoveel gevraagd wordt. O nee, ze blameren de kerk niet meer, dat is allang over. Integendeel, wás er maar een kerk of een intieme geloofsgemeenschap waar ze deze grote vragen van het leven konden delen. 'Maar ja, doe maar eens een stap terug naar die kerk. Waar het bovendien nog zo lijkt op vroeger. Nee, dat is niet zo, de kerk is best op onderdelen meegegaan met haar tijd, maar het voelt zo oud en ouderwets. Die taal spreek ik niet meer. Dan voel ik me zo alleen en in de kou staan. Waar kan ik terecht?'

Herkent u dit? Vindt u ook niet dat er heel weinig verschil bestaat tussen de 'blijvers' en de 'verlaters'? Zijn die 'zij' over wie ik sprak ook eigenlijk niet 'wij'? Zijn hun vragen niet de mijne, de jouwe? Men zegt wel eens tegen mij: 'je laat je oor te veel hangen naar degenen die vertrokken zijn uit de kerk of er helemaal geen band mee hebben gehad.' Misschien is dat zo, maar omdat ik geen scheiding aanbreng tussen mensen en kerkmensen, zijn ook de echt-menselijke vragen niet alleen voor en van kerkmensen. Ik denk zelfs dat we in een tijd zijn aanbeland dat de kerk niet zonder de vragen van buitenaf kán. De randbewoners en de agnosten, de eeuwige zoekers en twijfelaars, als we hun vragen en hun kritiek missen dan wordt de kerk tot een knus onderonsje. Pas wanneer je open staat voor 'buiten', mag je meepraten vanuit 'binnen'. Het publieke debat wácht gewoon op ons, is mijn ervaring. Mijn kritiek op de kerk en het kerkelijk bedrijf is, dat het er zo *binnenkerkelijk* is, dat

men zo moeilijk en moeizaam grenzen verlegt, dat het missionaire en diaconale elan verdwenen lijkt. Het lijkt wel of haar structuren en de daarbij behorende theologische fundering vernieuwing en verandering in de weg staan. O echt, ik wil niet katten en zaniken. Ik houd van de kerk en daarom zeg ik deze dingen. Ik denk inderdaad heel veel aan al die mensen van zoeven, zij die net zo zijn als wij en op zoek zijn naar warmte en licht, naar God en zijn Bron die eeuwig stroomt. Dat we hen welkom heten, dat hun inbreng net zo waardevol is als die van de blijvers. Dat die niet gaan mokken, zoals de oudste zoon in het verhaal van de 'twee zonen', (Lucas 15) wanneer er voorstellen komen tot kerkvernieuwing. Dat het er straks misschien heel anders gaat uitzien en dat dat ook móét! Er liggen talloze alternatieven en ze worden her en der al uitgevoerd.

Toen Franciscus van Assisi door een genadige storm in zijn leven innerlijk gedwongen werd een nieuwe weg te kiezen sprak iemand vanaf een kruisbeeld tegen hem: 'Franciscus, zie je niet dat mijn huis te gronde gaat? Ga het voor me opbouwen. Bevend en verbijsterd zei hij: Dat wil ik graag doen Heer.' Zoals bekend nam Franciscus de vraag letterlijk en ging heel concreet aan de slag om het vervallen kerkje van San Damiano te herstellen. Dat letterlijke en concrete spreekt aan. Het is belangrijk om concreet en in het klein te beginnen met 'repareren'. De kerk is per definitie een grote bouwput. Je krijgt blaren én eelt op je handen van het bouwen. Je voelt de weerstanden, je weet waar je wel en niet door kunt gaan. Je krijgt broers en zussen die mee gaan bouwen. De kerk wordt weer een beweging. De velden staan wit om te oogsten.' (beelden01)

3. Solidair met de samenleving en de cultuur, de kerk als brug

'Aan de ene oever staat de kerk, aan de andere kant van de rivier ontwikkelt zich de samenleving. Er lijkt nauwelijks meer een verbinding tussen beide te zijn. Het zijn werelden van verschil geworden in onze moderne cultuur. Ook al wordt menige stad of plaats nog gedomineerd door een grote kerk met een hoge toren, inhoudelijk bepaalt de kerk niet meer het stadsbeeld. Toen de kerk nog wel invloed had, was er vaak sprake van een zekere rivaliteit. De ene oever, de samenleving, irriteerde zich aan de religie en de betweterij van kerkelijke epistels óf men prees de kerk om haar durf tot stellingname in het politieke debat. En de andere oever (de kerk) had 'een woord voor de wereld' en die hád maar te luisteren. Toen, tot en met de midden jaren tachtig?, wás er was tenminste contact, nu is er aan de andere kant vooral onverschilligheid. Zelfs op de eigen oever van de kerk, bij kerkmensen, is onverschilligheid waar te nemen. Niemand ontkomt er geheel aan. De onverschillige redenering is dan: 'Over de kerk hoef je je niet meer druk te maken, die zal een langzame dood sterven, en wat maakt het ook allemaal uit. Trouwens, de wereld is ook helemaal niks. Het zal mijn tijd wel duren.' Tegen een dergelijke onverschilligheid valt nauwelijks op te boksen. Onverschilligheid is voor mens en wereld de dood in de pot. Als teveel mensen door dit virus worden aangetast verpietert de samenleving tot een technocratisch samenraapsel zonder inspiratie.

Nu moeten we denk ik *onverschilligheid* niet verwarren met *irrelevantie*. Ik spreek de laatste tijd nog wel eens met net afgestudeerde, jonge mensen van in de twintig. Ze zijn bepaald níét onverschillig. Ze houden er juist van om verschillen op te sporen en die in kaart te brengen, het is hen echt niet allemaal één pot nat. Ze zoeken en speuren net zo naar zin, waarden en geluk als ik. Wat ik uit deze gesprekken leer inzien dat voor velen geloof, religie en kerk irrelevant is of is geworden. Zeker, daarbij zal hun leeftijd meespelen. Je hebt als jongvolwassene zoveel andere dingen aan je hoofd en de samenleving biedt zóveel. En ze zeggen tegen u en mij: 'Dat ene punt waar jij je zo druk over maakt, ik zie er de zin en het nut niet van in, echt niet, waarom zou het bij mijn leven moeten horen? (...) Het verschil met hen is misschien dat ik de *fiducie* nog niet kwijt ben. Ik kan niks bewijzen, naar wie of wat over Wie of wat dan ook, maar ik vind nog steeds dat geloofsverhaal zo ijzersterk. Vooral omdat dit verhaal belichaamd is in een concreet mensenleven, de povere mens uit Nazareth. Voordat je dát opgeeft en hem laat varen! Daarom is het zo jammer dat de beide oevers elkaar wat meewarig aanstaren en het publieke debat over religie, kerk en geloof zo marginaal is. Of dat de religie negatief in beeld is en haar uitwassen zo uitvergroet worden. (...)'

4. De kerk als apologet

' (...) Ik zou graag zien dat er een nieuwe rivaliteit (rivus/riva = rivier/oever) tussen de beide oevers ontstaat, dat er een brug geslagen wordt van de ene naar de andere kant. Dat mag best via een stevige polemieek. Met onverschillige mensen zal dat heel moeilijk gaan, wel met mensen die nadenken en van goede wil zijn. Het is nodig dat er opnieuw ruimte komt voor *de apologie*, de geloofsverantwoording, zo u wilt geloofsverdediging, tegenover hen die buiten zijn komen te staan. Hierbij zal wat mij betreft elke vorm van zieltjeswinnerij achterwege moeten blijven. Het einde van het debat moet open zijn. Een faire apologie dus, waarbij de ander inbrengt wat zijn of haar 'enige troost in leven en sterven is'. Laat het gesprek maar knallen, ook van 'onze kant'. Want in de gesprekken die ik net noemde worden soms ook dingen over het geloof te berde gebracht waarvan mijn oren tuiten. We hoeven ons niet alles te laten aanleunen, flauwekul mogen we afwijzen. De kerk zal zelf de brug naar de andere oever moeten slaan, want ik zie niet direct een beweging van de andere kant op gang komen. De kerk is pontifex, bruggenbouwer, bij uitstek. Talloze initiatieven, van onderop vooral, maken gelukkig die naam waar. Zo stond ik deze zomer wat te mijmeren 'sur le pont d' Avignon', op die bekende brug in de prachtige Zuidfranse stad Avignon, die halverwege de rivier ophoudt. Het is een toeristische trekpleister omdat het een museumstuk van weleer is en niet meer een vitale verbinding tussen beide oevers waar het een druk heen en weer is. Ik mag toch hopen dat wij als kerk niet halverwege zullen blijven steken.' (beelden02)

5. Het eigene (proprium) van de kerk: haar zingen.

Het geestelijk gehalte van de kerk heb ik tot nu toe in relatie gebracht met 'buiten', met de afhakers en met de hedendaagse samenleving en cultuur. 'In onze dagen is, vergeleken met vroeger, het geestelijk landschap sterk veranderd. Er is een amalgaam aan religiositeit, zingevingskaders en levensbeschouwelijke visies voorhanden, met evenzoveel aanhangers en belijders lós van de kerken. De kerk is een minderheid is geworden. In discussies hierover komt dan vaak het punt van de eigenheid van de kerk ter sprake. In theologische taal gaat het dan over het proprium, het eigene van de kerk. De ecclesiologie, d.i. de leer van de kerk (ecclesia), denkt hier over na. Tot het eigene van de kerk zou ik haar zingen willen rekenen, *de kerk als koor*. De kerk als groot toonkunstkoor, dat uit volle borst zingt en een eigen geluid heeft in de kakofonie van visies en opinies.

5.1. De bitter-zoete werkelijkheid

Als we zingen duwen we onszelf bij de dingen vandaan die ons neerdrukken. Door te zingen grijp je boven jezelf uit. Toen ik vroeger klein was óver-zong ik me bijna als ik naar de donkere wc moest ergens achterin ons oude huis. Ik was bang en het boze zou verdwijnen als ik maar hard genoeg zong. Nu ik een grote jongen geworden ben, ben ik nog bang. Misschien is bang niet het goede woord, maar je bent meer bedacht op allerlei onheil dat in de lucht hangt. Het is een soort unheimische vrees in je maagstreek, een vaag gevoel van angst in je onderbuik. Zomaar kun je kanker krijgen, zomaar kan er een ongeluk gebeuren, zomaar ramt een vloedgolf in Azië letterlijk alles omver, zomaar kan de wereld vergaan, zomaar ga je dood. Ho, ho, zingen is toch iets vrolijks. Nee, deze kant moet mijn column hier niet op. Maar ..., ik kan mijn woorden niet stoppen. Mijn hart, mijn mond, lijkt eerst dit allemaal te willen en te moeten zeggen. Het *kyrie-eleison*, het Heer ontferm U, móet er eerst uit gegooid worden. Help ons, we vergaan, kyrie eleison! Zo zit liturgie in elkaar. Kyrie en gloria zijn geen kerkelijke speeltjes maar het zijn de bitter-zoete waarheden van ons leven en onze wereld. Ons noodhuis voor asielzoekers bijvoorbeeld. Ach arme, zo kansloos vaak zijn de mensen die we huisvesten, en wij staan even vaak met de mond vol tanden en hebben een bijna lege portemonnee. Toen Fatima op hoop van zegen naar haar vaderland Eritrea vertrok, omdat ze dáár in dat verre, voor haar gevaarlijke land, misschien een Nederlands paspoort kon krijgen, toen moesten we huilen om haar vertrek én haar dapperheid. In ons Aanloopcentrum, vaak gekneusde en gewonde mensen. Maar ook taai en volhardend zijn ze, op zoek naar gemeenschap en elkaar. We worden er vaak stil van. Of bij onze Eetvoorziening: 'Ik was er bijna' zei Rick, 'bijna, maar het ontglipte me toch. Nu moet ik oppassen dat ik niet weer helemaal terug val in verslaving en dakloosheid.'

5.2. Zingen lijkt op bidden

Zingen, lieve mensen, brengt dit allemaal op noemer. Je zingt dat de hemel de aarde mag raken, dat het onderste boven komt, dat de nacht verdwijnt. Wie niet zingt kropt teveel dingen op, en het leven zal nog meer krachten uit je zuigen. Wie zingt bezweert de kwade krachten die ons neerdrücken, er komt verse zuurstof in je longen. Muziek maakt de harde kanten zacht, muziek masseert de wonden die we opliepen. Voor de een kan dat André Hazes zijn, voor de ander is het Gregoriaans. Muziek troost, zingen ontroert. Zingen lijkt op bidden, zingen is in feite bidden. Je komt los van jezelf, je blikveld was te eng, je analyse te zwartgallig. Ja toch? De feiten die ik net noemde slaan je dood. Maar als je ze op muziek zet klinken ze al anders. Er komt een rand van hoop rond de zwarte krantenkoppen. En vooral, het blijkt dat je niet alleen zingt, ook anderen om je heen ontworstelen zich al zingend aan de kaal-harde feiten die ons om de oren vliegen.

Aangekomen op de toonhoogte van zang en gebed, eerst nog aarzelend in mineur, maar gaandeweg in majeur, gaat het kyrie over in het gloria. Dat de wereld niét als een Nos-journaal in elkaar steekt, maar veel meer hoop in zich draagt. Dat we niét zijn aangelegd op chaos en terreur, maar dat de Vrede wint. Dit zingen we boven onszelf uit, op hoop van zegen. Wat je ook van de kerk vindt, en er is veel op aan te merken, maar men geeft er het zingen niet op. De kerk zou een groot koor moeten zijn.

Nu is er Eén iemand die buitengewoon gevoelig is voor ons zingen of bidden, het is de Gij of de Jij die in veel liederen ons Adres is. Gelovige mensen menen, gelóven, dat een *jij* zonder die *Gij* een half leven leeft. Er zit dan geen muziek meer in, de stemmen die willen zingen zijn verstomd. Die *Gij* is het vuur in ons leven, de Reden van ons bestaan, de toonhoogte die we willen bereiken. Zing daarom, voor dag en dauw en als je niet slapen kunt in de nacht.' (beelden04)

6. De kerk als bidplaats

Het zingen met het hart krijgt haar klankkleur in het gebed. Bidden is misschien wel het meest eigene van de geloofsgemeenschap én de gelovige enkeling. Tegelijkertijd is bidden buitengewoon universeel. Ik ken bijna geen mensen die nooit bidden. Mensen hunkeren naar woorden van gebed. Maar, het gebed kan verwaaien en weg fladderen, als het adres onduidelijk is. De kerk helpt mensen met zoeken naar dat Adres. De kerk zegt, probeer het maar, doe het vooral op je eigen manier, wat bij jou past. Het gebed is een wichelroede die trilt naar het onnoembare adres - God. Ons hele bestaan slaat uit naar de Eeuwige, die met open armen klaar staat om onze stamelende woorden te ontvangen. In het gebed vervlechten wij onszelf met God, we brengen diepte aan in ons bestaan, we trainen de ziel, we prijzen en loven zijn goedheid en trouw, we geven ons leven uit handen, de naaste komt in beeld. Als milde regendruppels vallen onze gebedswoorden terug op aarde, de afzender geeft tot vandaag zijn fiat aan mens en samenleving, aan kerk en wereld.

HEER, mijn GOD,

Ik weet niet waar ik heen ga.

Ik ken de weg niet die voor me ligt.

ik kan niet met zekerheid zeggen

waar hij zal eindigen.

Ook ken ik mezelf niet echt,

en als ik denk dat ik uw wil volg,

dan betekent dit nog niet

dat ik dat ook werkelijk doe.

Maar ik geloof dat het verlangen om U te behagen

U in feite ook behaagt.

En ik hoop in dat verlangen te leven

bij alles wat ik doe.

Ik hoop nooit iets te doen zonder dat verlangen.

Als ik dit doe dan weet ik

dat Gij mij zult leiden langs het rechte pad,

hoewel ik er misschien niets van begrijp.

*Daarom zal ik altijd op U vertrouwen,
ook al lijkt ik verloren en in de schaduw van de dood.
Ik zal niet bang zijn
want Gij bent steeds bij mij,
en Gij zult mij nooit aan mijn lot overlaten
om mijn gevaren alleen te doorstaan. (p.7)*

Thomas Merton, *In gesprek met de Stilte. Gebeden*, Baarn 2002, 7 (Dialogues with Silence)

Jurjen Beumer

Haarlem, 9 februari 2005 (Gouda10-2-05 / dir art)